

Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri

Effects of Astana and Sochi Processes on Turkish-Russian Relations

Zehra Ayvaz

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Öğrencisi

E-mail: zehraayvaz61@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-7096-6140

Öz

İki eski ulus olan Türkler ve Ruslar tarih boyunca yakın ilişkilere sahip olmuştur. Bu ilişkilere, birbirine karşı dost ve düşman algıları, ulusal çıkarlarına ve uluslararası konjonktüre bağılı olarak sürekli değişkenlik göstermiştir. İki ülke arasındaki ilişkilere son dönemlerde genel olarak dostane ve işbirliği içeren bir hava gözlemlenmektedir. Bu atmosferin oluşmasında Suriye İç Savaşı/Suriye Krizi önemli yer tutmaktadır. 2011 yılında başlayan ve günümüzde devam etmekte olan kriz, Türkiye ve Rusya'yı yakınlaştırmış, iş birliği yapmak zorunda bırakmıştır. Bu bağlamda, iki ülke bölgede yaşanan sorunun çözümü için büyük rol oynamaktadır. Bununla beraber bölgede sorunun çözümüne yönelik arayışların önemli bir bölümünü Astana ve Soçi Süreçleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye-Rusya

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Suriye Krizi, Astana Süreci, Soçi Mutabakatı

Abstract

The Turks and the Russians who are the two ancient nations have had close relations throughout history. Along these relations, the perception of friends and enemies against each other have constantly varied depending on their national interests and international conjuncture. However, recently, it is seen that the relations between these two countries have been built on the basis of friendly and cooperation. Undoubtedly, Syrian Civil War/Syrian Crisis plays an important role in the formation of this atmosphere. The crisis, which began in 2011 and continues today, has brought Turkey and Russia closer and forced them to make cooperation with each other. In this context, the two countries play a major role to solve this problem/crisis in the region. Nonetheless, Astana and Sochi are two significant processes that aimed to solve the crisis in the region. So, in this study, the cooperation aspect of Turkey-Russia relations was discussed in the context of the Astana and Sochi processes.

Keywords: Turkey, Russia, Syrian Crisis, Astana Process, Sochi Consensus

Giriş

İkili ilişkilerinin tarihi köklü bir gemişe sahip olan Türkiye ve Rusya, uluslararası şartlarda gerçekleşen değişikliğe bağlı olarak genel itibariyle iki dost ÷lke ya da iki dūřman ÷lke anlayişını benimsemiştir. Çok kutuplu sistemin bir getirisi olarak, ÷lkeler belirli bir dönemde rakip olabileceği gibi ortak (partner) da olabilmektedir. (Arbatova, 2013: 62) Bu nedenle, uluslararası ilişkilerde, “devletler için mutlak dost ve mutlak dūřman olmadığı” görüşünün Rusya ve Türkiye tarafından en güzel örneğininin sergilendiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Yine bu bağlamda Türkiye ve Rusya ilişkileri ele alındığında, çok boyutlu olduğu gör÷lmektedir. Ticaret ve enerji bu ilişkilerde büyük öneme sahiptir. Ancak, Türkiye ve Rusya’nın ikili ilişkilerinde son 10 yıldır Suriye İç Savaşı/ Suriye Krizi geniş yer tutmaktadır. (alışmanın ilerleyen kısmında Suriye Krizi olarak ifade edilmiştir.)

2011 yılında Orta Doğu’da önce Tunus’ta gerçekleşen ve ardından domino etkisi ile diğer bölge ÷lkelerine sıçrayan, rejim değişikliklerine yönelik halk gösterilerinden oluşan ve “Arap Baharı” olarak nitelendirilen olayların Suriye’ye sıçraması, burada 9 yıldır çz÷lemeyen bir krizin oluşmasına yol açmıştır. Suriye’de rejime yönelik sokak gösterileri şeklinde başlayan olaylar, rejim kuvvetlerinin şiddet kullanımı sonucunda derin çatışmalar meydana getirmiştir. Özellikle rejime yönelik muhalefet gruplarının oluşması, çatışmaların derinleşmesinde büyük etki yaratmıştır. İktidarının sonlanmasına yönelik oluşan bu krizde, uluslararası alanda destek gören Beşar Esad ise bu destek ile muhaliflerle olan çatışmaları ilk günden itibaren kararlı bir tutumla sürdürmüştür. Olayların patlak verdiği ilk günden, günümüze kadar yaşanan süre zarfında çatışmaların sonlanmamasında başlıca en önemli sebeplerinden biri Beşar Esad’ın aldığı destektir. Rejime karşı muhalefetin tek çatı olamaması birçok ayrılıkçı ve terörist grubun mevcut olması, Suriye’deki çatışmaların sonlanmamasının diğer bir önemli sebebidir. Bu şartlar altında gerçekleşen çatışmalar sonucunda yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir ve kaybetmeye devam etmektedir. Bunun yanında Suriyeli sivillerin çoğu ÷lke içinde yer değişikliği

gerçekleştirmiş ve aynı zamanda m÷lteci olarak başka ÷lkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle sorun bölgesel bir kriz olmaktan çıkıp, birçok devletin de etkilendiği bir soruna dönüşmüştür. Bu sebeple, soruna uluslararası alanda çz÷m önerileri getirilmeye çalışılmış ancak yeterli olmamıştır. atışmaların kısmen azaldığı dönemler olmuş fakat henüz tam anlamıyla bir neticeye ulaşmamıştır. Öyle ki, tüm dünyada yaşanan “Covid 19” (Koronavirüs) salgını dahi çatışmaları sonlandıramamıştır. Bu nedenle çz÷m arayışları 2011’den beri günümüze devam etmektedir.

Suriye Krizi başladığı günden itibaren Türkiye ve Rusya bölgede rol oynayan iki önemli güç haline gelmiştir. Her ikisinin de Suriye’de çz÷m istemesinin amacı farklı olsa da ortak amaç çz÷mün gerçekleşmesidir. Türkiye’nin buradaki öncelikli amacı, sınırında güvenliği sağlamak ve terörist grupların Suriye topraklarında ayrılıkçı hareketlerine izin vermemektir. Çünkü Türkiye, Suriye ile uzun bir kara sınırına sahiptir ve burada oluşabilecek her türlü sorun “güvenlik tehdidi” oluşturacaktır. Bununla beraber çatışmalar sonucunda milyonlarca Suriyeliye kucak açan Türkiye, yeni m÷lteci akınlarının da önüne geçmek istemektedir. Rusya’nın buradaki temel hedefi ise Akdeniz’e açılan kapısı olarak gördüğü ve stratejik bir noktaya sahip olan Suriye’de güvenliği sağlamak ve diğer büyük güçleri (ABD) buradan uzak tutmaktır. Böylece Ortadoğu’daki güç dengesini kendi lehine şekillendirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanında, Rusya burada yer alan deniz üssünün (Tartus Deniz Üssü) güvenliğini garantiye almak istemektedir. (Baharıek, Ağır, 2020: 4) Bu nedenle her iki devletin de öncelikli ortak amacı Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması ve güvenliğin sağlanmasıdır.

Türkiye ve Rusya, Suriye’de devam eden soruna uluslararası alanda çz÷m aramaktadır. Bu nedenle birçok uluslararası çz÷m önerisi ve birçok süreç yaşanmıştır. Ancak kuşkusuz en iyi somut adımların atıldığı süreç, iki devletin işbirliğine dayalı olarak krizin son yıllarında gerçekleşen Astana ve Soçi Süreçleri’dir. Diğer uluslararası aktörlerden ziyade Türkiye ve Rusya’nın başı çektiği bu süreçler 9 yıldan beri çz÷me en yakın

süreçler olarak değerlendirilmektedir. Birbirinin tamamlayıcısı olarak kabul edilen her iki süreçte de Türkiye ve Rusya bölgesinde önemli adımlar atmaktadır.

Astana ve Soçi Süreçleri ile birlikte uluslararası alanda birçok ikili ve çoklu görüşme gerçekleşmiş olup, önemli kararlar alınmıştır. Bu iki sürecin diğer önemli yanı, Türkiye ve Rusya'nın gerçekleştirdiği işbirliğidir. Bunun yanında her iki sürecin de henüz tamamlanmamış olması ikili ilişkiler açısından ayrıca önemlidir. Görüşmeler düzenli olarak belirli aralıklarla devam etmektedir. Bu çalışmanın temel konusunu, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde yaklaşık olarak 10 yıldır güncelliğini koruyan ve ikili ilişkilerde işbirliğine dayalı bir anlayış benimseten Suriye Krizi'nin çözümü için önemli rol oynayan Astana ve Soçi süreçleri oluşturmuştur.

Türk Rus İlişkilerine Genel Bakış

Türkler ve Ruslar tarihleri çok eskiye dayanan iki ulustur. Bu iki ulus aynı zamanda tarihi süreç içinde sürekli, ikili ve yakın ilişkilerde bulunmuştur. Bu ilişkiler çoğu kez iki devleti düşman olarak karşı karşıya getirmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti son dönemlerinde en ağır darbeyi Ruslardan almıştır. İmparatorluğun “hasta ve ölmek üzere olan bir adama” benzetilmesi de ilk defa Ruslar tarafından yapılmıştır. (Bolsover, 2018: 208) Fakat bunun yanında, düşmanlarının ortak olduğu zamanlar da mevcut olmuş ve birbirlerini dost olarak görmüşlerdir. Ancak bu ilişkilerde genel olarak belirleyici olan ülkelerin ulusal çıkarları olmuştur.

Genel olarak Türk –Rus ilişkilerinin arka planına bakıldığında, 15. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Moskova Knezliği'nin birbirlerine gönderdikleri diplomatik temsilciler vasıtasıyla ilişkilerinin başladığı kabul edilmektedir. Ancak iki ulusun ilişkilerinin daha eskiye dayandığı varsayılmaktadır. Özellikle üzerinde yaşanan coğrafyanın onları bir arada olmaya zorladığı düşünülmektedir. Bununla ilgili olarak “Eski Türkler” isimli eserinde Lev Nikolayeviç Gumiliev, geçmişte, Ukrayna coğrafyası üzerinde yaşayan iki ulusun (Hun Türkleri ve Ruslar) benzerlik taşıdığını ifade etmiştir. (Topsakal, 2016: 34) Bununla beraber, diplomatik ilişkilerin başlamasının ardından, Osmanlı Devleti'nde (İstanbul) ilk sürekli

Rus elçiliği 1701 yılında açılmıştır. (Ergün, Kurban, 2020: 67)

19. yüzyılda iki imparatorluk ortak tehdit olarak Batı'yı görmüş ancak kuvvetli bir şekilde bu tehdide karşı ortak hareket edebilme potansiyeline sahip olamamıştır. İki imparatorluğun bir araya gelmesinin engelleyici faktörleri İngiltere ve Fransa olmuştur. Bu nedenle dost olarak bir araya gelemeyen iki ülke arasında rekabet hep canlı kalmıştır. Fakat 20. yüzyıla gelindiğinde değişen şartlara bağlı olarak (devlet ve iktidar değişiklikleri) iki ülke arasındaki ilişkileri yakınlık derecesine taşımıştır. (İşyar, 2013: 91) Ancak 20. yüzyılda yaşanan savaşlar ve değişen dengeler, Türkler ve Rusları yeniden karşı karşıya getirmiştir.

Henüz 1900'lü yılların başı yaşanırken, 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayan Birinci Dünya Savaşı, Türk ve Rus devletlerini karşı karşıya getirmiştir. Savaş boyunca düşman cenahlarda yer alan iki ülkenin birbirine karşı tutumu savaşın sonunda yeniden değişmiştir. (Ergün, Kurban, 2020: 67) 1920'nin Mart ayında İstanbul'un İngilizler tarafından işgale uğraması, Türkleri Ruslara yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma, Mustafa Kemal'in 26 Nisan 1920'de Moskova yönetimine yazdığı bir mektupla tescillenmiştir. (Balci, 2013: 33) Dönemin şartları içinde Batıya karşı bir denge olarak gerçekleşen bu yakınlaşmanın neticesinde Ruslardan silah ve ekonomik yardım alınmıştır. Bununla birlikte bu dönemde ikili ilişkiler açısından yaşanan bir başka önemli gelişme ise Rusların Misak-ı Milli'yi tanımasıdır. (İşyar, 2017: 67) Bu gelişmenin yeni kurulan Türk devleti açısından diplomatik anlamda önemi büyük olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından devam eden olumlu ve dostça devam eden ilişkiler 16 Mart 1921 tarihinde imzlanan “Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması” ile bir adım öteye taşınmıştır. (Balci, 2013: 34) Bu anlaşma ile Türkiye'nin kuzaydoğu sınırları belirlenmiştir. Bunun yanında Türkiye, Rusların desteğini alarak, uluslararası alanda Batıya karşı bir denge yakalamaya çalışmıştır. (Hale, 2003: 43) Devam eden süreçte ikili arasında, 17 Aralık 1925 tarihinde “Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması” imzalanmıştır. (Armaoğlu, 2007: 331) 1927 yılında ise ikili

arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile hem iki ülke arasındaki ilişkiler ilerlemiş hem de bu ilişkilerin sadece siyasi yönlü olmadığı kanıtlanmıştır. (Balci, 2013: 37) Türkiye ve Rusya ilişkileri olumlu havada ilerlerken, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması dengeleri yeniden düzenlemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Rusya'yı (SSCB) tehdit olarak görmesi ve bu tehdide karşı Batı'nın ve ABD'nin yanında yer almak istemesi ve ayrıca Rusya tehdidine karşı oluşturulan örgüte (NATO) üyeliği, aradaki ilişkilerin seyrini oldukça değiştirmiştir. (İşyar, 2013: 92) Türkiye tüm yönlendirmelere rağmen aktif olarak ikinci dünya savaşına katılmasa da savaşın sonuna doğru tercihini Batıdan yana kullanmıştır. Bu nedenle Rusya ile ilişkileri mesafeli bir sürece girmiş ve savaş sonunda Rusya'nın Türkiye'den boğazlar ile ilgili talepleri bu mesafeyi derinleştirmiştir. (Balci, 2013: 66) Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin yeniden gerginleşmesi ile beraber 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan ve 7 Kasım 1945'e kadar süresi olan anlaşma, 19 Mart 1945 tarihinde, yani yaklaşık 8 ay önce Ruslar tarafından feshedilmiştir. (Ergün, Kurban, 2020: 74) Bu şekilde gelişen olaylar Türkiye'yi daha fazla Batı'ya yakınlaştırırken, savaş sonunda oluşan güvenlik yapılanmasına dahil olması gerektiği düşüncesini de pekiştirmiştir. Savaş sonunda Batı yanında yer almak isteyen Türkiye Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi askeri ve ekonomik yardımlardan yararlanmış ve bu durum Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle savaş sonunda Batı Bloku'nun güvenlik yapılanması NATO'nun oluşması ve Türkiye'nin bu örgüte üyelik çabalarına Rusya (SSCB), bir nota (3 Kasım 1951) ile tepkisini belirtmiştir. (Oran, 2009: I: 506) Ancak bu durum Türkiye'yi yolundan alıkoymamış ve 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olmuştur. (Balci, 2013: 86) Türkiye bu üyelikle beraber tarafını seçmiş ve tam anlamıyla Batı Bloku'nun yanında yer almıştır. Soğuk Savaş Dönemi'ne bu şekilde dahil olunmuş ve Türk Rus ilişkileri bu dönem boyunca yer aldıkları bloklar neticesiyle genel olarak gergin geçmiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın Yumuşama Dönemi'ne girmesi,

hem Türkiye'de hem de Rusya'da siyasi iktidarın değişmesi ikili ilişkilere de yansımıştır.

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde yaşanan gerginlik iyice azalmıştır. Bu durumun yaşanmasında, Mihail Gorbaçov ve Özal'ın çabaları etkili olmuştur. İki ülke arasında yeniden başlayan dostane ilişkiler 1991 yılının Mart ayında yapılan "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" ile kuvvetlenmiştir. (Hale, 2003: 283) Ancak, 1991 yılında Rusya'da (SSCB) yaşanan gelişmeler ve akabinde Soğuk Savaş'ın sonlanması Türkiye ve Rusya ilişkilerinde de yeni bir döneme girilmesine yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu bağlamda Rusya'nın ardılı olan yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ilişkilerin odak yönünü de değiştirmiştir. Türkiye'nin bu dönemde Kafkasya ve Orta Asya politikaları, Rusnya ile ilişkilerinde yeni bir aracı olmuştur. İlişkiler genel anlamda dengeli bir seyir izlemiştir. (Balci, 2013: 244)

2000'lerden sonra ilişkiler, hem Türkiye siyasi iktidarında hem de Rus siyasi iktidarındaki değişikliğin havası içinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yönetime gelmesi, Rusya'da ise siyasi yetkiyi Vladimir Putin'in alması günümüze değin ilişkilerin bu siyasi aktörler tarafından şekillenmesine yol açmıştır.

Rusya'da Putin, devletin gelişmesi adına önemli hamlelerde bulunurken, Türkiye'de AKP iktidarı devletin ticaret hacmini genişletmeye yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu nedenle Türkiye ve Rusya arasında ilişkiler bu yönde ve "kazan-kazan" ilkesi ile devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu durumda ikili arasında ticaret hacmi genişlemiştir. Bu noktada enerji önemli bir yer tutmuş ve iki ülke arasında ciddi yatırımlar gerçekleşmiştir. Önceleri genel olarak doğalgaz üzerinden yürüyen enerji alanındaki işbirliği, "Akkuyu Nükleer Enerji Santrali" projesiyle genişlemiştir. (Topsakal, 2016: 49) Türkiye Rusya ilişkileri 2000'li yıllardan sonra genel olarak olumlu ve işbirliği içinde bir atmosferde devam etmiştir. 2010'dan sonra Türk-Rus ilişkilerinde rol oynayacak olan bir başka faktör daha meydana

gelmiştir. Bu faktör 2011 yılından sonra Suriye’de yaşanan krizdir.

2011 yılında Ortadoğu’da meydana gelen olaylar dizisi Türk-Rus ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle Suriye’de başlayan ve günümüzde hala devam etmekte olan olaylar ve bu olaylara çözüm arayışları, Türk-Rus ilişkilerinin son döneminde oldukça geniş bir yere sahiptir. Suriye’de gerçekleşen ve bitmek bilmeyen sorunun bir an önce çözülmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye sınırında gerçekleşen olaylara kayıtsız kalmamış, Rusya ise ulusal çıkarları için büyük önem taşıyan Suriye’yi burada tek başına bırakmamıştır. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya farklı amaçlarla ancak sorunun çözümüne ilişkin olarak ortak paydada buluşmuştur. Bu dönemde yaşanan ikili ilişkiler genel itibariyle işbirliği üzerinden devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Suriye Krizi

2011 yılında Orta Doğu’da meydana gelen olaylar bölgede birçoğ değişikliğe neden olmuştur. Bu değişiklikler genel itibari ile iktidar değişikliği olarak cereyan etmiştir. Ancak bunun yanında sosyo ekonomik, güvenlik gibi birçoğ değişiklik yine bu olaylar sonucunda gerçekleşmiştir.

İlk defa “Foreign Policy” dergisinde, Amerikalı siyaset bilimci Marc Lynch tarafından “Arap Baharı” olarak adlandırılan (Y. Sayın, 2019: 104) ve 2011 yılında Tunus’ta meydana gelen ancak daha sonra birçoğ Orta Doğu ülkesine yayılan ve birçoğ farklı isimle anılan (Arap Baharı, Arap Uyanışı, Arap Devrimi vb.) halk hareketleri çok geçmeden Suriye’de de yankı bulmuştur.

Arap Baharı olarak adlandırılan ve halk ayaklanması ile başlayan olaylar 2011 yılının Mart ayında Suriye’ye sıçramıştır. İlk olarak başkent şam’da ortaya çıkan olaylar, Dera şehrinde meydana gelen olaylar ile beraber hızla büyümüştür. (Arı, 2017: 489) Dera’da bir okul duvarına bazı öğrenci gençlerin “*Ey doktor şimdi sıra sende*” yazması ile buradaki olaylar patlak vermiştir. Doktor ile kastedilen Suriye hükümetinin tıp eğitimi alan lideri Beşar Esad’tır. Yazıyı yazan öğrencilerden Muaviye Sayasna, “Tunus ve Mısır’daki devrimlerden etkilendiklerini ve yazıyı yazdıklarını” ifade etmiştir. Rejim güçlerinin

öğrencileri tutuklaması ile Dera’daki gösterilerin fitili ateşlenmiştir. (*Suriye’de halk ayaklanmalarının fitilini ateşleyen genç AA’ya konuştu* 2020) Hükümete muhalif olan ve gösteriye katılan grupların önceliği şiddete başvurmamak olurken, Esad hükümetinin göstericilerin üzerine ateş açması sonucu olaylar tüm ülke geneline yayılmıştır. Bununla beraber yaşanan olayların devamında ordudan kaçan, Esad yönetimine muhalif askerler ve subaylar 29 Temmuz 2011 tarihinde, Riyad El Esad önderliğinde “Özgür Suriye Ordusu” (ÖSO) isimli örgütü kurmuştur. Örgütün ilk yapılanması 6 Haziran 2011 tarihinde, Cıru’ř şuğur’da rejim kuvvetlerine ait 120 askerin öldürülmesinin ardından Esad tarafından gerçekeştirilebilecek saldırıları bertaraf etme düşüncesiyle başlamıştır. Muhalif gruplar, ilk zamanlar her şehirde, farklı liderler etrafında örgütlenmiş olsa da, daha sonra tek merkezden yönetilmeye başlanmış ve tek çatı altında toplanmıştır. (Yılmaz, 2020: 131) Devam eden süreçte, ÖSO hızlıca sayısını artırarak büyümüş ve 2012 yılının başında yaklaşık 40 bin kişiden oluşan bir yapılanma olmuştur ve genişlemeye devam etmiştir. (Arı, 2017: 489) ÖSO’nun örgütlenerek faaliyetlere başlaması ve Esad Rejimine karşı gösterdiği direnç, Suriye’deki olayları diğer Orta Doğu ülkelerinden farklı bir statüye sokmuştur. Çünkü iktidara karşı silahlı bir muhalefet oluşmuştur. Bu nedenle, Suriye yönetimi ve muhalif güçler arasında çatışmalar daha da şiddetlenmiş ve uzun yıllar devam etmiştir. Öyle ki, içinde bulunduğumuz yıl (2020) itibariyle 9. yılına girmiştir. Bu nedenle Suriye’de başlayan olaylar halk ayaklanmasından ziyade, henüz sonu gelmeyen bir kriz niteliği kazanmıştır. Buradan hareketle Suriye “Arap Baharı rüzgarlarının en sert estiği ülkelerden biridir” çıkarımını yapmak yerinde olacaktır.

Arap Baharı etkisinin Suriye’de diğer ülkelerden farklı olarak bir iç savaşa dönmesinin çeşitli nedenleri mevcuttur. Bu nedenleri řu şekilde sıralamak mümkündür; Orta Doğu ülkelerinin genelinde olduğu gibi Suriye’de mezhep farklılıklarının olması, ekonomik nedenler, baskıcı yönetim, muhalefetin güçlenmesi, rejimin muhalefeti ve ayaklanmaları sindirecek güçten

yoksun olması, Nusayrilerin rejimi kaybetmek istememesi ve son olarak dış güçlerin Suriye üzerindeki politikaları. (Baharçıçek, Ağır, 2020: 3,4)

2020'nin Mart ayında 9. yılına giren Suriye Krizi'nde yüzbinlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı zamanda, Suriye rejimi bu süre zarfında 216 kez kimyasal silah kullanmıştır. Yaklaşık olarak 14 bin kişi rejimin yaptığı işkenceler sonucu yaşamını yitirmiştir. Bunun yanında yaklaşık 5,5 milyon Suriyeli başka ülkelere sığınmıştır. Bunların 3 milyon 644 bini ise Türkiye'ye sığınmıştır. Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır Suriyeli sivillerin sığındığı diğer bölge ülkeleri olmuştur. ("Suriye iç savaşı 9. yılına girdi" 2020) Bölge ülkelerinin dışında da farklı ülkelere, özellikle Avrupa ülkelerine göç eden ve etmek isteyen mülteciler mevcut olmuştur.

Yaşanan bu gelişmeler karşısında Suriye Krizi, bölgesel bir olay olmaktan çıkmıştır. Birçok devletin de etkilendiği, uluslararası kamuoyunun müdahalesini gerektiren bir olaya dönüşmüştür. Bu perspektifte soruna, çözüm arayıcı olarak öncelikle bölge ülkeleri olan Türkiye ve İran dahil olmuştur. Bölge dışı güçlerden ise Rusya ilk günden itibaren aktif rol oynamıştır.

Krizin Çözümüne Yönelik Uluslararası Çalışmalar

Suriye Krizi, olayların patlak verdiği 2011 yılından itibaren bölgesel ve uluslararası alanda görüşülmüş ve çözüm önerileri aranmaya başlanmıştır. Uluslararası ve bölgesel örgütler de krizin çözümüne yönelik ve Suriye rejimine karşı çeşitli uygulamalarda bulunmuştur. BM'nin ve Arap Birliği'nin bu noktada rolü önemlidir.

Suriye Krizi'nin çözümüne ilişkin olarak Arap Birliği önemli bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle Arap Birliği, 11 Ekim 2011'de Mısır'da gerçekleştirdiği toplantıda Suriye rejimine bir barış planı takdim etmiştir. Planda, Suriye rejimine ait askerlerin şehirlerden çekilmesi, muhaliflere karşı olan şiddete son verilmesi ve siyasi tutukluların özgür bırakılması, iki hafta içinde rejimin muhaliflerle diyalog başlatması, ve de basının ve Arap gözlemcilerin Suriye'ye kabul edilmesi yer almıştır. (Arı, 2017: 489) 16 Ekim'de gerçekleşen toplantının ardından, rejimin diyalogu

başlatmaması ve verilen sözlerin yerine getirilmemesi nedeniyle, Suriye'nin Arap Birliği ile olan ilişkilerinin sonlandırılması, üyeliğinin askıya alınması, ülkeye yönelik ekonomik yaptırımlar gibi konular gündeme gelmiş ve 12 Kasım 2011'de üyeliği askıya alınmıştır. (Küçükkeleş, 2012) Bu karardan yaklaşık olarak 8 yıl sonra 2019 yılında Arap Birliği, Suriye yönetimini düzenlenecek zirveye davet etmiştir. ("Suriye, 2011'den beri ilk kez Arap Birliği toplantısına katıldı" 2020) Bu davet, Arap Birliği'nin Suriye ile ilişkilerini düzeltmek istediğine dair bir kanıt olmuştur. Arap Birliği'nin yanında Suriye Krizi'ne ilişkin karar ve yaptırım noktasında girişimde bulunan bir diğer uluslararası örgüt BM olmuştur.

Öncelikli olarak 2011 yılının Nisan ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Suriye'nin kınanmasını öngören karar tasarısı açıklamıştır. Ancak tasarı, Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. (Arı, 2017: 489) BM'ye sunulan fakat Rusya ve Çin tarafından veto edilen bu karar tasarısı, Arap Birliği'nin çözüme ulaştırmayı başaramadığı ve BM'ye devrettiği karar tasarısıdır. BM'de 4 Şubat (2012) tarihinde veto edilen bu tasarıdan sonra, 17 Şubat'ta BM Genel Kurulu'nda yeni bir karar tasarısı oylamaya sunulmuştur. Esad yönetiminin muhaliflere karşı yaptığı şiddeti kınayan karar kabul edilmiştir. Herhangi bir bağlayıcılığa sahip olmayan bu kararda Esad'ın yönetimden ayrılması istenmiştir. Ancak Genel Kurul'da 137 ülkenin evet oyu kullandığı bu kararda, içinde Rusya, Çin, İran'ında bulunduğu 12 ülke hayır oyu kullanmıştır. Bu karar yine de Suriye muhalefeti için büyük önem teşkil etmiştir. Çünkü uluslararası alanda Esad hükümetine karşı muhalefetin destek bulduğunu göstermiştir. (Miş, 2014) Daha sonra BM Genel Kurulu'nda aynı yılın Ağustos ayında , Suudi Arabistan'ın önderliğinde kurula sunulan yeni bir karar tasarısı kabul edilmiştir. Bu karar tasarısı da 12 ülkenin hayır oyu kullanmasına karşılık 133 ülkenin evet oyu ile kabul edilmiştir. Türkiye de bu karar tasarısı için evet oyu kullanmıştır. Bu kararda da bir yandan muhaliflere (özellikle çocuklara yönelik) güç kullanımı sebebiyle devlet kınanırken diğer yandan Esad'ın iktidardan ayrılarak, yönetimi geçici hükümete bırakması istenmiştir. (Arı, 2017: 492) BM'nin

Suriye Krizi çalışmalarına yönelik gerçekleştirdiği bir diğer önemli çalışma ise ‘‘Annan Planı’’dır.

BM’de yapılan oylamalarda Rusya ve Çin’in karar tasarılarını veto etmesi ile beraber Esad sivillere yönelik şiddeti artırmıştır. Bunun akabinde krize çözüm arayışları bir nebze hız kazanmıştır. Bu bağlamda, Arap Birliği ve BM ortak kararı ile daha önceki yıllarda BM Genel Sekreterliği görevinde bulunan Kofi Annan, Suriye Krizi’nin çözümü için 12 şubat 2012’de özel temsilci olarak belirlenmiştir. Kofi Annan bu görevin kendisine verilmesinin ardından Esad ile görüşmek üzere Suriye’ye gitmiştir. Bu ziyaret çerçevesinde Annan Esad’a bir dizi çözüm önerilerinde bulunmuştur. Aynı zamanda bu önerilere karşı Esad’ın vereceği tepkileri incelemiştir. Krize zel temsilci olarak atanan Annan, Suriye’nin ardından başta Türkiye olmak üzere diğer evre ülkelere de ziyaretler de bulunmuş ve çözüme ilişkin destek arayışında bulunmuştur. Bu ziyaret ve çalışmaların ardından Mart ayında (16 Mart 2012) Suriye Krizi için bir barış planı açıklamıştır. ‘‘Suriye için Annan Barış Planı’’ ismini taşıyan ve 6 maddeden oluşan plan, Esad’a sunulmuştur. (Miş, 2014)

Planda yer alan maddeler genel olarak řu şekildedir; Suriye halkının taleplerine cevap vermek ve bu bağlamda özel temsilci ile çalışabilecek bir temsilcinin atanmasına onay vermek, ateşkesi kısa zamanda sağlamak, yardımların her yere ulaştırılmasını sağlamak, tutukluların serbest bırakılması ve ülkede yer alan gazetecilerin güvenliğinin sağlanması ve barışçıl grşmelerin yapılabilmesi gibi çatışmaları sonlandırmak. Suriye hükümetinin bu planı 27 Mart 2012’de kabul etmesinin ardından 12 Nisan 2012 tarihinde ateşkes yürürlüğe girmiştir. (‘‘Annan’s Peace Plan for Syria’’ 2020) Ancak Plan krizin çözümüne are olmamıştır. Çünkü planda çözüm için bir takvimin olmayışı Esad’ın bu planı uygulamamasının gerekçesini oluşturmuştur. Plandan sonra, BM Güvenlik Konseyi’nin kararı (2043) ile 12 Nisan 2012 tarihinde, tamamen silahsız olmaları kararlaştırılan bir ‘‘BM Suriye Misyonu’’ (UNSMIS) oluşturulmuştur. (‘‘United Nations Supervision Mission in Syria (UNSMIS)’’ 2020) İlk olarak 30 olarak belirlenen sayı daha sonra alınan kararlar neticesinde artmıştır. 3 aylık bir sürede

görev yapan misyonun görev süresi daha sonra 1 ay daha uzatılmıştır. (‘‘UN Votes to Extend ‘final’ Syria Mission by 30 Days’’ 2012) Fakat zel temsilci olarak atanan Annan 2 Ağustos 2012’de görevinden ayrıldığını bildirmiştir. (BBC News 2012) Esad yönetimi, BM’nin tüm çabalarına ve çözüm önerilerine rağmen şiddetini sonlandırmamıştır. Bu nedenle geçen süre zarfında hayatını kaybedenlerin sayısı bir hayli artmıştır.

Suriye Krizi’nin çözümüne yönelik uluslararası alanda yapılan çalışmalardan biri de ‘‘Suriye’nin Dostları’’ (Group of Friends of the Syrian People) toplantıları’dır. 24 şubat 2012’de Tunus’ta 60’tan fazla devletin yanı sıra uluslararası ve bölgesel örgüt temsilcilerinin (BM, AB, İşlam İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği vb.) katılımıyla ilk toplantı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda, Suriye’nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne olan bağlılık dile getirilmiştir. Bununla beraber, rejimin sivillere yönelik devam eden güç kullanımı, barışçıl protestocuların öldürülmesi, çocuklara yönelik şiddet, tutuklulara yönelik şiddet gibi insan hakları ihlalleri kınanmıştır. (‘‘Group of Friends of the Syrian People: 1st Conference’’ 2020) Suriye’nin dostları toplantılarının temel amacını, Suriye muhalefetini güçlendirmeye yönelik çalışmalar oluşturmuştur. Bu kapsamda aynı yıl İstanbul, Paris ve Marekeş de dahil olmak üzere 4 farklı toplantı gerçekleşmiştir. (Miş, 2014) Marakeş’te düzenlenen son toplantıda (12 Aralık 2012), Suriye rejiminin görevi bırakması ve rejime destek veren lkelerin –zellikle Rusya ve Çin’in- desteğini kesmesi ve bu ülkelere de yaptırım uygulanması konuşulmuştur. (Arı, 2017: 493)

Suriye Krizi’ne yönelik uluslararası alanda yapılan bir diğer çözüm arayışını ‘‘Cenevre Konferansları’’ oluşturmaktadır. Cenevre konferansları Astana Süreci’ne kadar krizin görüşüldüğü, önemli uluslararası toplantılar olmuştur. Yani bir bakıma Astana Süreci, Cenevre’nin tamamlayıcısı niteliğindedir.

Krize uluslararası alanda çözüm arayışları devam ederken artan şiddet olayları ve rejimin saldırıları sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı hızla artmıştır. Bu bağlamda Kofi Annan, çözüme yönelik olarak 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre’de ‘‘Suriye

Eylem Grubu" isimli bir konferansın gerçekleşmesini sağlamıştır. Cenevre'de gerçekleşen zirveye BM genel Kurulu'nun daimi üyelerinin yanı sıra AB, Türkiye, Katar, Arap Birliği, Irak katılım gerçekleştirmiştir. Fakat Suriye'den hem rejim tarafından hem de muhalefetten katılım gerçekleşmemiştir. (Neci Yev, 2019) Cenevre'de gerçekleşen bu toplantının asıl amacını Esad rejimi iktidardan ayrıldıktan sonra nasıl bir yol izleneceği konusu oluşturmuştur. Bu bağlamda bir geçiş hükümetinin kurulması öngörölmüştür. Ancak Rusya, kurulacak bu hükümetin Esad'tan bağımsız olamayacağı konusunda ısrarcı olmuştur. Buna rağmen Çin ile beraber Suriye'deki krizin yalnızca "Cenevre Mutabakatı" ekseninde çözülebileceği konusunda uzlaşmıştır. (Miş, 2014) Cenevre'de gerçekleştirilen ve Suriye Eylem Grubu'nun oluşturulduğu bu toplantı, Suriye Krizi için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. İliki Annan'ın çağırısı üzerine gerçekleşen Cenevre Konferansı'nın ardından birkaç konferans daha gerçekleşmiştir.

Cenevre'de düzenlenen ikinci konferansa (23-23 Ocak, 10-15 Şubat 2014) çözüme yönelik somut adımlar atılacağı ve Cenevre 1'de görüşülen konuların hayata geçirileceği düşünölmekle epeyce umut bağlanmıştır. ("Cenevre 2 görüşmeleri: Gündem Suriye'de iktidar devri" 2020) Ancak Cenevre'de düzenlenen ve serinin ikincisi olan bu toplantı beklentileri karşılayamamıştır. BM ve Arap Birliği Suriye özel temsilci, El Ahdar el İbrahimi Cenevre 2'nin umutları kaşılayamamasının üzerine özür dileyen bir açıklama yapmıştır. (Arı, 2020) Cenevre toplantılarının daha sonra yenileri yapılmıştır. Fakat Cenevre'de yapılan görüşmeler de krizi çözmek için yeterli olmamıştır. Sadece çözüme ilişkin başka süreçlerin yaşanmasında rol oynamıştır. Cenevre Konferansları'nın ardından onunla hemen hemen aynı minvalde olan Astana Süreci başlamıştır. Hem Cenevre hem de Astana görüşmeleri aynı çerçevelerle düzenlenmeye devam etmiştir.

Astana Süreci

Suriye Krizi, başladığından beri sadece Suriye halkının çözüme için uğraştığı bir sorun değildir. Bölgesel ve küresel aktörlerin sürece dahil olduğu

geniş ölçekli bir sorun niteliğindedir. Bu kapsamda sorunun çözümleri için bölgesel ve küresel güçler devreye girmiştir. Krizin çözümünde kuşkusuz en etkili bölgesel güçler Türkiye ve İran olurken, küresel güçler ise Rusya ve ABD'dir. (Golkarian, 2020) Bu güçler, sorunun ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren uluslararası alanda bir araya gelerek soruna birçok defa çözümleri arayışında bulunmuşlardır.

Türkiye'nin bu çözümleri arayışlarında rolü oldukça fazladır. Henüz krizin başladığı ilk günden itibaren sınır komşusu olan Suriye'de gerçekleşen olaylara kayıtsız kalamamıştır. Rusya ve İran ile görüşmelere başlayarak bölgesel ve küresel çapta çözümleri aramaya başlamıştır. Bu çerçevede başarılı bir diplomatik süreç yürötmüştür. Bu diplomatik süreç içinde önceliğini siviller olmuştur. (A. Sayın, 2020) Fakat, Suriye'de yaşanan olayların bölgesellikten çıkıp uluslararası krize dönüşmesinin ardından Türkiye, Suriye'ye yönelik stratejisinde özellikle güvenlikle alakalı nedenlerden dolayı değişikliğe gitmiştir. Çünkü terör örgütü PKK'nın burada yüröttüğü faaliyetler, Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdidi artırmıştır. (Yeşiltaş, Piriñçi, 2020: 71,72) Bu nedenle Suriye Krizi Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye'nin Rusya ve İran ile başlattığı bu girişimler büyümüş ve uluslararası alanda işbirliğine dönüşmüştür. Bu konuda birçok görüşme, toplantı yapılmıştır. Bu perspektifte, Suriye Krizi'nin çözümüne ilişkin çalışmalardan kuşkusuz en uzun soluklu olanı Astana Süreci'dir. Bu vesile ile başkent Astana (Kazakistan), diplomasi ve barış merkezi olma niteliğini devam ettirmiştir. (Yılmaz, 2020: 192) Astana'da başlayan ilk görüşmelerin devamı gelmiş ve bir sürece dönüşmüştür. Günümüze kadar toplamda 14 görüşme gerçekleşmiştir. Türkiye ve Rusya'nın büyük rol oynadığı Astana görüşmelerinde krizin çözümüne yönelik önemli kararlar alınmıştır.

Astana Süreci, Cenevre Konferansları ile paralel özellikler taşıyan ve Suriye'de çatışmaları sonlandırmaya yönelik, kalıcı barışın sağlanmasını amaçlayan bir süreçtir. Türkiye ve Rusya'nın derin işbirliği ile 30 Aralık 2016 tarihinde ateşkeseye dayalı anlaşma ile ilk başarısını elde etmiştir. Daha sonra

23-24 Ocak 2017 tarihinde sürdürölen, Türkiye ve Rusya arasındaki ikilli göröşmelere yeni katılımcıların eklenmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. (Arı, 2017: 506)

23 Ocak'ta başlayan Astana göröşmelerinde temel hedef rejim ve muhalifler arasında ateşkesin sağlamlaştırılması ve sürdürölmesidir. Bu hedef doğrultusunda başlayan süreçte büyük sorumluluk Türkiye ve Rusya'ya ait olmuştur. Bu iki devlet İran ile birlikte garantörlük görevini üstlenmiştir. İran'ın da bulunduğu göröşmelerde Suriye Rejimi'ne ait grubun yanında, muhalifler de yer almıştır. Muhalifler içinde Türkiye'nin desteğini alan gruplar da yer almıştır. Astana'ya katılanlar arasında "Suriye'nin Dostları" grubunun üyeleri arasında yer alan Fransa, Almanya ve İngiltere'den katılan temsilciler de olmuştur. Bunun dışında, göröşmelerin yapıldığı ev sahibi Kazakistan da temsilci bulundurmıştır. (Arı, 2017: 506) Bunun yanında Türkiye, PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi) göröşmelere katılmamasını istemiş ve Rusya bu isteği kabul etmiştir. (Arslan, 2017) Bu talep, Suriye Krizi'nde Türkiye ve Rusya'nın birlikte adım atabildiğinin, hareket edebildiğinin göstergelerinden biri olmuştur.

Tarafsız bölge olarak Astana'da başlayan göröşmeler Suriye Krizi açısından ilklere ev sahipliği yapmıştır. Suriye Rejimi ve muhalifler ilk kez aynı yerde bir araya gelip aynı anda masaya oturmuştur. Bunun yanında bu krizin askeri yöntemlerle çözülemeyeceği kesin olarak dile getirilmiştir. Bu nedenle ateşkesin kesinlikle devam ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir. ("Dünden bugüne Astana göröşmeleri" 2020) İlklere ev sahipliği yapan bu ilk göröşmenin ardından Astana göröşmelerinin devamı gelmiştir ve günümüze kadar sorun ile ilgili birçok kararın alındığı bir süreç olmuştur. Bu süreç içinde on dört toplantı gerçekleşmiştir. Bu toplantı ve göröşmelerden oluşan Astana Süreci'ni inceleyecek olursak karşımıza aşağıda yer alan göröşmeler ve kararlar çıkmaktadır.

İlk göröşmenin ardından gerçekleşen 2. Astana göröşmesi (15-16 şubat 2017) ilki kadar heyecanlı ve aktif geçmemiştir. Bu toplantıda Suriye'de yer alan taraflar birbirlerine karşı suçlayıcı ithamlarda

bulunmuştur. (Arı, 2017: 508) Bunun yanında bu göröşmede Türkiye, Rusya ve İran'ın dahil olduğu bir "görev gücünün" oluşturulması konusunda fikir birliği sağlanmıştır. ("Dünden bugüne Astana göröşmeleri" 2020)

14-15 Mart 2017 tarihinde ise 3. Astana göröşmeleri gerçekleşmiştir. Bu göröşmede Türkiye, Rusya, İran ve BM ikili göröşmelerde bulunmuştur. Göröşmenin temel konusu Suriye'de ateşkesin güçlendirilmesi olmuştur. Ancak bu göröşmeye Rusya'nın garantörlüğünde bulunan rejim kuvvetlerinin ateşkesi ihlal ettiği gerekçesi ile askeri muhalefet katılım sağlamamıştır. ("Suriye konulu Astana 3 toplantısı yapıldı" 2020)

Astana'nın 4. göröşmeleri yine aynı yılın Mayıs ayında (3-4 Mayıs 2017) düzenlenmiştir. Bu toplantıda somut adımlar atılarak, Türkiye, Rusya ve İran Suriye'de çatışmaların yoğun olduğu alanlarda çatışmayı azaltmaya yönelik, "çatışmasız ve güvenli" alanların oluşturulması kararlaştırılmıştır. ("Astana'daki Suriye göröşmeleri sona erdi" 2020) Alınan bu karar bağlamında Dera ve Kuneytra'nın belli kısımlarının, Doğu Guta'nın, Hama, Humus, Halep ve Lazkiye'nin belirli bölümleri ve İdlib'in tamamı olmak üzere çatışmasız alan olarak belirlenmiştir. (BBC News Türkçe 2020)

5. Astana göröşmeleri ise Temmuz (4,5 Temmuz 2017) ayında gerçekleşmiştir. Göröşmelere yine Türkiye, Rusya, İran ve BM temsilcilerinin yanı sıra Suriye rejimi ve muhalefetten katılım olmuştur. Göröşmeler ikili ve çoklu gerçekleşmiştir. Bu toplantının hedefini 4. göröşmelerde kararlaştırılan çatışmasız alanların kesin sınırlarının belirlenmesi oluşturmuştur. ("Suriye konulu 5. Astana toplantısı başladı" 2020) Yaklaşık olarak 2,5 milyon insanı kapsayan bir alan olan, dört çatışmasızlık bölgesi üzerine imzalanan protokol, daha fazla yaşam kaybının önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Astana göröşmelerinin 6.sı Eylül ayında (2017), yine öncelikli olarak garantör ölkelerin katılımı ve gözlemci ölkelerin katılımı ile ikili ve çoklu göröşmelerle gerçekleşmiştir. Bu göröşmenin temel konusunu Suriye Kriz'inde geniş yer tutan İdlib oluşturmuştur. İdlib'in çatışmasızlık bölgesi olması

ve sınırlarının çizilmesi ve aynı zamanda ateşkesin uygulanması gerektiği konuşulmuştur. Bununla beraber, Suriye rejiminin elinde bulunan tutukluların, ve esir alınanların karşılıklı olarak serbest bırakılması, naaşların verilmesi ve kayıpların aranması, 6. görüşmenin konularını oluşturmuştur. (“Suriye konulu 6. Astana Toplantısı başladı” 2020)

Astana'nın 7. Görüşmeleri 0-31 Ekim 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Astana'nın bu görüşmesinde çatışmasızlık bölgelerinde ateşkesin sağlanması görüşülmüş ve taraflar menuniyetini ifade etmiştir. Bunun yanında bir önceki görüşmede konuşulan tutuklular vb. konular tekrar ele alınmıştır. İnsani yardımın ihtiyaç duyulan bölgelere sorunsuz şekilde iletilmesi de bu toplantıda görüşülmüştür. Garantör ülkeler terör örgütleri (DEAŞ, El Nusra, EL Kadie) ve bunlarla bağlantılı olan yapılanmalarla mücadeleye devam edeceklerini ifade etmiştir. (“Suriye konulu 7. Astana Toplantısı sona erdi” 2020)

8. tur Astana görüşmeleri ise 21-22 Aralık 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmede de önceki görüşmelerde konuşulan tutuklular konusu yeniden dile getirilmiştir. Ayrıca kültürel miras kabul edilen (UNESCO listesindeki) yerlerin bomba ve mayınlardan temizlenmesi için çalışma grubunun oluşturulması kararlaştırılmıştır. Böylece 8. Görüşmelerde hem tutuklular hemde mayınlar konusunda uzlaşmıştır. Bu görüşmede Rusya'nın girişimi ile Soçi'de yapılması planlanan kongrenin tarihine de (29-30 Ocak 2018) karar verilmiştir. (“Suriye konulu 8. Astana toplantısında ‘tutuklular için uzlaşma’” 2020) Rusya'nın öncülük ettiği Soçi'de başlayan görüşmeler Astana Süreci ile eşgüdümlü devam etmiştir. Bu tarihten sonra her iki görüşmede alınan kararlar birbirini teyit eder nitelikte olmuştur. Bu nedenle, alınan kararlar ve konuşulan gündem maddeleri büyük oranda benzerlik taşımaktadır.

9. tur Astana görüşmeleri 14-15 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Çatışmasızlık bölgelerindeki genel durum, anayasa çalışmaları, ve tutsakların serbest bırakılması görüşülmüştür. (“Suriye konulu 9. Astana toplantısı ikili görüşmelerle başladı” 2020) Özellikle İdlib'te

oluşturulmaya çalışılan çatışmasızlık bölgesi ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin İdlib'te oluşturduğu gözlem yerleri ve önemi üzerinde hemfikir olunmuştur. Bununla birlikte üzerinde durulan asıl konu anayasa komitesi ve anayasa çalışmaları olmuştur. (“Suriye konulu 9. Astana toplantısı” 2020)

Astana görüşmelerinin 10. turu ona paralel bir süreç olarak başlayan Soçi'de 30-31 Haziran 2018 tarihinde gerçekleşmiştir. Garantör devletlerin yanısıra BM Suriye özel temsilcisi Staffan de Mistura, Soçi'de daha önceki toplantılarda konuşulan anayasa komitesi konusu burada yeniden ele almıştır. (“3 ülke heyeti BM Suriye Özel Temsilcisiyle buluştu” 2020) Anayasa komitesinin, rejim ve muhaliflerden 100, garantör ülkeler ve BM'den 50 kişi olmak üzere toplamda 150 kişiden oluşturulması kararlaştırılmıştır. (“Dünden bugüne Astana görüşmeleri” 2020)

11. tur Astana görüşmeleri ise 28-29 Kasım 2018'de Astana'da devam etmiştir. Görüşmelerin esas konusunu hem anayasa komitesi ve çalışmaları hem de İdlib oluşturmuştur. Özellikle İdlib'te ateşkesine devam edilmesi gerektiği ve bunun terörle mücadelede önemli bir aşama olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda Suriye'de kimyasal silah kullanımı kınanmıştır. Garantörler, mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilen sivillerin, güvenli bir biçimde geri dönebilmesi için gerekli uygun ortamın ve şartların oluşması gerektiğini ve bu konuda uluslararası bir konferans düzenlenmesi için çalışmalar yapılması gerektiğini dile getirmiştir. (“Astana'da Suriye konulu 11. garantörler toplantısı sona erdi” 2020)

12. tur Astana görüşmeleri 26-27 Nisan 2019 tarihinde gerçekleşmiştir. Son dönem de düzenlenen çoğu Astana sürecin'de olduğu gibi 12. Kez gerçekleşen görüşmelerde de üzerinde durulan genel konu İdlib meselesi olmuştur. İdlib'e ek olarak mülteciler konusu üzerinde görüşülmüştür. (“Suriye Barış Görüşmeleri: 12. Astana Zirvesi” 2019)

Görüşmelerin 13. turu 1-2 Ağustos 2019'da yapılmıştır. Bu görüşmenin de esas gündem maddesini İdlib oluşturmuştur. Daha önceki toplantılar neticesinde çatışmasız bölge olarak

kararlaştırılan İdlib'e, garantör ülkeler olarak Türkiye, Rusya ve İran tarafından 12 tane gözlem noktası oluşturulmuştur. Bu nedenle İdlib'in güvenli bir bölge olabilmesi, çatışmaların sonlanması Astana görüşmeleri kapsamında da önemli bir nokta olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin düzenlemiş olduğu sınır dışı operasyonlar (Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı) İdlib meselesi açısından önemli yer tutmuştur. ("Suriye'de Çözüm Arayışları: 13. Astana Görüşmeleri" 2019) 13. tur görüşmelerinin bir diğer önemli noktası Lübnan ve Irak'ın gözlemci üyeler olarak ilk kez bu görüşmelere katılmasıdır. (Kozhanova, 2019)

14. Astana görüşmeleri 10-11 Aralık 2019 tarihinde düzenlenmiştir. Bu toplantının da temel gündem maddesini İdlib oluşturmuştur. Bunun yanında Suriye hükümetinin önünü kestiği anayasa komitesi ve çalışmaları görüşülen konular arasında yer almıştır. ("Suriye konulu 14. Garantörler Toplantısı başlayacak" 2020) Daha önce gerçekleşen görüşmelerde üzerinde durulan konular yinelenmiştir. Suriye'de çözümün askeri olmayacağı ve BM Genel Kurulu'nun 2254 sayılı kararı doğrultusunda siyasi olarak gerçekleşeceği, bu nedenle siyasi sürecin kararlı bir şekilde devam ettirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğü ise üzerinde sıkça durulan bir başka konu olmuştur. 14. tur Astana görüşmelerinde bir sonraki toplantının Mart 2020'de Astana'da düzenleneceği ifade edilmiştir. ("Joint Statement by Iran, Russia and Turkey on the International Meeting on Syria in the Astana Format (Nur-Sultan, 10-11 December 2019)" 2020) Ancak tüm dünya'da yaşanan Covid 19 salgın hastalığı nedeni ile garantör ülkelerin dışışleri bakanları, toplantıyı telekonferans yolu ile 22 Nisan 2020'de gerçekleştirebilmiştir. Dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak toplantıda, Suriye'de Covid 19 salgını ile mücadele ana gündem maddesini oluşturmuştur. Salgınla mücadele kapsamında Türkiye, Suriye'ye gönderilen insani yardımın aralıksız devam edeceğini ifade etmiştir. Bunun yanında krizin çözümüne ilişkin olarak İdlib ve Fırat'ın doğusu öncelikli alanlar olmak üzere, bölgede yaşanan olaylar görüşülmüştür. ("T.C. Dışışleri Bakanlığı'ndan" 2020)

Yukarıda başladığı günden itibaren tüm toplantıları ve toplantılarda konuşulan genel konuların yer verildiği ve Astana Süreci olarak ifade edilen çözüm arayışı, Suriye Krizi'nin çözümüne ilişkin en kapsamlı ve ayrıntılı süreç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda süreç, krizin çözümü için büyük önem teşkil etmektedir.

Astana Süreci'ni önemli kılan bir başka neden ise BM kararları doğrultusunda hareket edilmesi ve bu çerçeve de krizin çözümü için inisiyatifin garantör ülkelere geçmiş olmasıdır. Türkiye, Rusya ve İran'ın bu süreç içindeki çalışmaları ve rejimi Astana sürecine dahil etmeleri, çözüme ilişkin umutları yeşertmiştir. (Yılmaz, 2020)

Astana Süreci, Cenevre'nin tamamlayıcısı konumunda olmuştur. Astana'nın toplantıları devam ettiği sırada Rusya'nın girişimleri ile Soçi'de başlayan yeni bir süreç meydana gelmiştir. Bu nedenle Suriye Krizin'de Cenevre, Astana ve Soçi süreçleri, bir bakıma birbirinin tamamlayıcısı süreçler olarak ifade edilebilir.

Astana süreçlerinin hepsi göz önüne alındığına ve bir değerlendirme yapıldığında, özellikle Rusya ve Türkiye işbirliği açısından bazı çıkarımlardan bahsetmek mümkün olacaktır. Bunları řu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Türkiye ve Rusya bireysel olarak Suriye üzerinde farklı amaçlara sahip olsa da burada yer alan sorunun çözümü için her ikisi de büyük rol oynamaktadır. Bu noktada Türkiye ve Rusya işbirliği mekanizmasını başarılı bir şekilde yürütmektedir.
2. Ortak amaç kesinlikle Suriye'nin toprak bütünlüğüdür ve askeri çözüm sonuç getirmeyecektir. Çözüme götürenin siyasi süreç olacağı konusunda her iki ülke mutabıktır.
3. Çözümün siyasi olacağı inancı, ikili ve çoklu, bölgesel ve uluslararası görüşmelerin devamını getirecektir. Daha önceki aşamalarda görüldüğu üzere bu görüşmeler birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olacaktır.
4. Suriye Krizi'nin en önemli bölümünü son dönem'de İdlib oluşturmuştur. Bu nedenle Türk Rus ilişkileri, işbirliği açısından da İdlib meselesi önemli hale gelmiştir.

5. Nihai aşamada Suriye Krizi, Türkiye, Rusya ve İran'ı aynı safta yer almaya ve işbirliğine zorlamış ve Astana Süreci ile bu büyük oranda gerçekleşmiştir.

Astana grşmeleri devam ederken başlayan Soçi grşmeleri hem Astana ile eř güdümlü olmuş hem de Krizin çözümünün bir diğer önemli adımını oluşturmuştur.

Soçi Süreci

Suriye Krizi'nin çözüm aşamalarından birini de Soçi Süreci oluşturmuştur. Astana'nın garantör lkeleri, Rusya'nın girişimi ile 10. Astana görüşmelerini Soçi'de gerçekleştirmiştir. ("3 ülke heyeti BM Suriye zel Temsilcisiyle buluştu" 2020) Bunun ardından hem Astana grşmeleri devam etmiştir hem de Soçi'de grşmeler yapılmıştır. Ancak Soçi'yi asıl önemli kılan, Suriye Krizine yönelik kabul edilen mutabakattır.

Türkiye ve Rusya ilişkileri açısından da büyük önem taşıyan mutabakat 22 Ekim 2019 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin 10 maddeden oluşan muhtıra üzerinde anlaşmaya varmıştır. Muhtıranın maddeleri genel olarak, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve Suriye topraklarını, terörden temizleme gibi konulardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Tel Abyad ve Ras Al Ayn'ı kapsayan 32 km² derinlikte ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği "Barış Pınarı Harekatı" kapsamında yer alan bölgenin mevcut durumun korunmasına karar verilmiştir. Bununla beraber muhtıranın kabul edildiği tarihten bir gün sonra (23 Ekim 2019) Rusya ve Suriye güçleri, gündüz saat 12.00 itibari ile Barış Pınarı Harekat alanının kapsamadığı Türkiye'nin Suriye sınırından başlanarak Suriye'ye kalan bölüme terör rgtnn (YPG) ve her türlü unsurunun 30 km'nin dışına (güvenli bölgenin dışına) ıkarılmasını sağlamayı garanti etmiştir. Bu işlemin tamamlanması için 150 saatlik bir süre yeterli grlmştir. Bunun akabinde Barış Pınarı Harekat alanının doğu ve batısında yer alan 10 km'lik derinlikte bir alanda (Kamışlı bunun dışında tutulacak) Türk ve Rus kuvvetlerinin ortak devriyelerinin görev yapması kararlaştırılmıştır. ("Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında mutabakat muhtırası imzalandı" 2020) Genel olarak mutabakat göz önüne alındığında Türkiye ve

Rusya'nın, önceki grşmelerde olduğu gibi Suriye'nin toprak bütünlüğü esas alınmıştır. Bu neticede Suriye toprakları üzerinde ayrılıkçı hareketlere izin verilmeyeceğinin vurgusu yapılmıştır. Türkiye'nin bu çerçevede gerçekleştirdiği sınır dışı operasyonu olan Barış Pınarı Harekatı nemlidir. Harekatın nihai hedefi terör gruplarının (PKK-YPG) bölgeden çıkartılarak güvenliğin sağlanması ve yerinden edilen sivillerin güvenli bir Şekilde geri dönüşünün sağlanmasıdır. Çünkü bir önceki sınır dışı operasyonlarının (Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı) ardından temizlenen ve güvenliği sağlanan 4 bin km'lik alana yaklaşık 365 bin Suriyeli sivil vatandaşın döndüğü bilinmektedir. Bu nedenle Barış Pınarı Harekatı'ndan sonra da, güvenliğin sağlandığı bölgeye Suriyeli sivillerin yerleştirilmesi planlanmıştır. ("T.C. Cumhurbaşkanlığı: 'Türkiye ve Rusya, Suriye topraklarında ayrılıkçı hiçbir gündeme izin vermeyecektir'" 2020) Bu minvalde muhtıranın uygulanabilmesi için Türkiye ve Rusya'nın işbirliği ile bir denetim sisteminin kurulmasına karar verilmiştir. Soçi'de görüşülen ve üzerinde hem fikir olunan bir başka konu da Suriye'de yer alan krizin çözümü için Astana Süreci'nin devam ettirilmesi gerektiğidir. ("Soçi Mutabakatı resmen başladı" 2020)

Türkiye ile Rusya arasında 5 Mart 2020 tarihinde Soçi Mutabakatı'nı tamamlayıcı nitelikte bir anlaşma daha gerçekleşmiştir. Türkiye ve Rusya arasında devam eden uzun grşmeler sonucunda, İdlib'te yeniden ateşkesi sağlayıcı nitelikte olan ve 3 maddeden oluşan ek protokol kabul edilmiştir. "Moskova Mutabakatı" olarak anılan bu metin, Soçi Mutabakatı'dan sonra başlayan ancak ondan sonraki süreçte bozulan ateşkesi yeniden sağlamaya odaklı olmuştur. Kabul edilen bu anlaşma ile Türkiye ve Rusya, Suriye'de yeniden ortak devriye ve "güvenli koridor" kararı almıştır. (BBC News Türkçe 2020) Bunun yanı sıra, Moskova Mutabakatı ile Türkiye, Suriye'den gelebilecek yeni mülteci akınının önüne geçmiştir. ("Moskova Mutabakatı'nın Analizi" 2020) Ayrıca bu son yapılan ateşkes ile 9 yıldır devam eden çatışmalardaki en düşük seyir gözlenmiştir. Fakat bu tarihlerde dünyayı etkisi altına alan "Covid 19" salgını bile çatışmaların yeterince önüne

geçememiştir. Özellikle ayrılıkçı ve terörist gruplar faaliyetlerini bu dönemde artırmış, YPG 28 Nisan 2020’de Afrin’de bir eylem gerçekleştirmiş ve bir çok sivilin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. (“Rapor: Koronavirüsün Gölgesinde Silahlı Çatışma ve Terör | Suriye, Libya, Yemen, PKK ve DEAŞ” 2020) Bu nedenle devam eden süreçte Türkiye ve Rusya için Suriye konulu görüşmelerini devam ettirme zorunluluğu doğmaktadır.

Soçi Muhtırası ve ardından gelen Moskova Mutabakatı, Suriye Krizi’nde Türkiye’nin oluşturmaya çalıştığı sınır güvenliği için önemli bir adımdır. Ayrıca bu adımın Rusya işbirliği ile gerçekleşmiş olması ise ikili ilişkiler için önemli yer tutmuştur.

Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk Rus İlişkilerine Yansıması

Türkiye-Rusya ilişkilerinin 2000’li yıllardan sonra genel olarak dost ve işbirliği eksenli bir çerçevede ilerlediği daha önce ifade edilmişti. 2011’den sonra ise iki ülkenin ilişkiler yelpazesine yeni bir konu dahil olmuştur. Bu konu günümüzde hala çözüme kavuşmamış olan Suriye Krizi konusudur. Kriz ortaya çıktığı günden beri iki ülke kayıtsız kalmamıştır. Her ikisinin de krize yaklaşım sebepleri farklı olsa da ortak payda Suriye Krizi’nin çözüme kavuşması olmuştur.

Suriye Krizi için ilk günden beri çözüm noktasında siyasi temaslara başlayan Türkiye ve Rusya’ya bu topraklar farklı anlamlar ifade etmektedir. Türkiye’nin sınır komşusu olması nedeniyle öncelikli olarak güvenlik tehlikesi meydana getirmiştir. Bunun yanında Türkiye’nin en çok mülteci göçünü alarak ekonomik, askeri ve toplumsal açıdan yükü artmaktadır. (Yeşiltaş, Pirinççi, 2020: 105) Ayrıca büyük güçlerin kriz üzerinden bölgeye intikal etmesine kayıtsız kalmak istememiştir. Bununla beraber Rusya için Suriye, Akdeniz demektir. Rusya’nın Akdeniz’a açılan ve üslerinin bulunduğu stratejik bir noktadır. (Demir, 2016) Rusya, Arap Baharı ile ABD’nin Orta Doğu’da yeniden bir düzen inşa etmeye çalıştığını ve bu bağlamda Rusya’nın da bölgedeki çıkarlarını bertaraf edeceği kanısını taşımaktadır. (Yılmaz, 2020: 87) Rusya’nın bölgedeki en önemli strateji ve politika alanı ise Suriye’dir. Bu nedenle her iki ülke

aktif olarak Suriye Krizi’nin çözümlü için çaba sarfetmektedir. Suriye Krizi’nin çözüm süreci devam ederken, iki ülke ilişkileri bazı sorunlar yaşamıştır.

Suriye Krizi’nin ilk döneminde hem Türkiye hem de Rusya soruna yaklaşma açısından oldukça farklı düşüncelere sahipti. Türkiye’nin önceliği sınır güvenliği ve Suriyeli sivillerin güvenliği olmuştur. Bu nedenle NATO’dan Türkiye’nin Suriye sınırına füze (patriot) yerleştirmesini talep etmiştir. Rusya bu olaydan büyük rahatsızlık duymuştur. İkili ilişkilerin gerginleşmesine yol açan bir hamle olmuştur. Bunun yanında Rusya’nın Suriye’de Esad’a verdiği destek çerçevesinde, BM genel kurulundaki Suriye kararını veto etmesi Türkiye ile farklı yönde seyrettiklerinin açık göstergesi olmuştur. (Erşen, 2016: 155) Bunun yanında yaşanan iki farklı olayda da Türkiye Rusya ilişkileri, Suriye Krizi’nin çözüm sürecinde yara almıştır. Her iki olay sonucunda da ilişkiler kısa sürede normale dönmüştür. Bu olayların ilki Rus uçağının Türkiye tarafından düşürölmesi, ikincisi ise Rusya’nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov’a düzenlenen suikasttir.

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye, Suriye sınırında hava sahasını ihlal ettiği gerekçesi ile bir Rus uçağını (Su-24) düşürmüştür. Yaşanan bu gelişme iki ülke arasında büyük bir gerginliğe neden olmuştur. Rusya, Türkiye’nin DEAŞ’ın işbirlikçisi olduğunu ve bölgede gerçekleştirdiği petrol ticaretine ortak olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki Rus dışişleri bakanı Sergey Lavrov, Rus vatandaşlarına Türkiye’ye seyahat etmemeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. (“Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı?” 2020) Belirli bir süre devam eden gerginlik, 27 Haziran 2016 tarihinde Türkiye’nin girişimi ile normalleşme sürecine girmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, Rus lider Viladimir Putin’e yazdığı mektuptan sonra diplomatik ilişkiler karşılıklı olarak başlamış ve ikili Rusya’da (St Petersburg) bir görüşme gerçekleştirmiştir. (Erşen, 2016: 160) Bu görüşmenin ardından ikili ilişkilerde normalleşme başlamıştır. Krizin aşılıp normalleşme sürecine girilmesiyle aradaki ticaret hacmi yaklaşık olarak %20 oranında artmıştır. (Yılmaz, 2019: 95) Ticaretin yanında Suriye Krizi’ne yönelik

uluslararası alanda başlayan görüşmeler de sürdürülerek ilişkilerin normalleşmesi pekiştirilmiştir.

İlişkilerde yaşanan ikinci pürüz ise 19 Kasım 2016 tarihinde, Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un katıldığı bir resim sergisinde uğradığı suikast sonucunda hayatını kaybetmesidir. (Yılmaz, 2018: 57,58) İki ülke arasında yaşanan bu kısa süreli gerilimden sonra ilişkiler yeniden normal seyrine dönmüştür.

Astana Süreci'nin başlaması ve Türkiye, Rusya, İran'ın burada garantörlük görevinde bulunması Türk-Rus ilişkilerini de pekiştirmiştir. Kriz üzerindeki görüş ayrılıkları tamamen aynı doğrultuda olmasa da bu görüşmelerle beraber Türkiye ve Rusya büyük oranda aynı paydada buluşmayı başarmıştır. Suriye'nin toprak bütünlüğü, krizin çözümünün askeri değil siyasi olabileceği, güvenli bölgeler, Suriyeli mülteciler başlıca ortak konuları oluşturmuştur. Astana ile başlayan bu olumlu hava Soçi ile birlikte karşılıklı işbirliğini içeren bir atmosfere bürünmüştür. Türkiye ve Rusya'nın üzerinde hem fikir oldukları konu başlıklarından oluşan 10 maddelik muhtıra ile beraber Suriye'de ortak yürütmeye dayalı bir mekanizma kurulması kararlaştırılmıştır. Kısacası Suriye Krizi'nin 9 yıllık süresinin son üç yılında Türk ve Rus ilişkilerine olumlu bir hava hakim olmuştur. 2020'nin ilk aylarında tüm dünyada etkili olan Covid 19 sebebi ile yüzyüze görüşmelere ara verilmiş ise de, Suriye konulu görüşmeler telekonferans yöntemi ile online olarak (22 Nisan 2020) gerçekteleşmiştir. ("T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan" 2020) Bu olumlu ve işbirliğine dayalı ilişkiler düzenli olarak yapılan toplantı ve konferanslarla günümüzde artarak devam etmektedir. İşbirliği eksenli devam eden ilişkiler başta Suriye Krizi konusu olmak üzere siyasi, ekonomik ve askeri olarak çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

Sonuç

Türk- Rus ilişkileri tarihi bağlamda köklü bir geçmişe sahiptir. Her iki ulus, zaman içinde farklı devletler kurmuş olsalar da diplomatik ilişkileri her dönem devam etmiştir. Bu ilişkilerin seyri ulusal çıkarlara ve uluslararası konjektüre bağlı olarak

değişmiştir. Birbirlerini düşman olarak nitelendikleri gibi işbirliği yapan, iki dost devlet olmayı da başarmışlardır. Tarihsel süreç içinde bu şekilde bir geçmişe sahip olan Türk- Rus ilişkilerinde son dönemde Suriye Krizi de önemli bir yer tutmaktadır.

2011 yılında Orta Doğu coğrafyasında patlak veren olaylar silsilesi aynı yılın Mart ayında Suriye'ye de sıçramıştır. Diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi önce halk gösterileri şeklinde başlayan olaylar, rejimin güç kullanımının ardından bir iç savaşa, günümüze değin süren bir krize dönüşmüştür. Bu süre zarfında birçok sivil hayatını kaybetmiş birçoğu da göç etmek durumunda kalmıştır. Bu göçlerin bir kısmı ülke içinde yer değişikliği şeklinde olurken bir kısmı da başka ülkelere mülteci olarak gerçekteleşmiştir. Bunun yanında rejimin kimyasal silah kullanımı, tutuklulara işkence gibi olaylar çatışmaların derinleşmesine yol açmıştır. Kriz başladıktan sonra karmaşadan yararlanan terör gruplarının faaliyetlerini artırması da çatışmaların bir başka boyutunu oluşturmuştur. Suriye Krizi'ne bölgesel ve küresel, devlet ve devlet dışı aktörlerin çözüm arayışı ise henüz kesin bir sonuç vermiş değildir. Ancak çatışmaların dönemsel olarak azalması bakımından önemli olmuştur. Bu noktada çözüm için bölge ülkelerinden Türkiye ve İran, uluslararası güçlerden Rusya, örgüt bağlamında ise BM ve Arap Birliği birçok çalışmada bulunmuştur.

Suriye Krizi başladığı günden itibaren hem Türkiye hem de Rusya çözüm için sahada aktif rol oynayan iki ülke konumundadır. Her ikisinin de Suriye'de çözüm istemesinin altında yatan nedenler farklı olsa da ortak paydayı krizin çözülmesi oluşturmuştur. Bu bağlamda Suriye Krizi, son 9 yıldır Türk-Rus ilişkilerinde önemli bir yer tutmuştur. Ancak kriz boyunca geçen süre ele alındığında, Türk-Rus ilişkilerinin bu dönemde inişli çıkışlı olduğu görülmektedir. Bu süreyi ikili ilişkiler bakımından üç bölüme ayırmak mümkündür.

İlk üç yıldan oluşan döneme baktığımızda, uluslararası aktörlerin devreye girdiği ve özellikle BM'nin aktif olmaya çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle Rusya'nın Genel Kurul'da alınmak istenen kararları veto etmesi Türkiye'nin çözüm odaklı

yaklaşımına karşıdır. Bu durum Türk Rus ilişkilerine de yansımıştır.

İkinci üç yıllık döneme baktığımızda Türk-Rus ilişkilerinde Uçak Krizi'nin ve Büyükelçi Andrey Karlov suikastinin etkili olduğunu görmekteyiz. Ancak bu iki olayın da etkileri uzun sürmemiş, normalleşme sürecine geçilmiştir.

Son üç yıldan oluşan üçüncü dönem ise Türk-Rus ilişkilerinde işbirliğine dayalı ve Suriye Krizi'nin çözümünde her ikisinin de aktif rol oynadığı bir dönem olarak gözükmektedir. Bu dönemle beraber krizin çözümüne ilişkin uluslararası alandaki aktif çalışma durumu BM'den Türkiye ve Rusya'ya geçmiştir. Özellikle Türkiye ve Rusya'nın çabaları ile başlatılan Astana Süreci, Cenevre görüşmelerini bir adım öteye taşımıştır. Türkiye ve Rusya'nın, İran ile birlikte hareket ederek Astana görüşmelerini gerçekleştirmeleri, buradaki garantörlük konuları Suriye Krizi açısından önemli olmuştur. Astana Süreci kapsamında gerçekleşen görüşmeler, sürecin hemen başında alınan kararların uygulanabilirliği üzerine olmuştur. Kararların uygulanabilmesi için başta Türkiye ve Rusya olmak üzere garantör ülkeler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Astana Süreci kapsamında Türk Rus ilişkileri olumlu bir atmosferde ve işbirliğine odaklı ilerlemektedir. Özellikle Astana sürecine ek olarak gelişen ve Astana Süreci'ni pekiştiren Soçi'deki görüşmeler de Türk Rus ilişkilerini bu süreçte bir adım öteye taşımıştır.

Astana Süreci devam ederken gelişen Soçi görüşmeleriyle beraber Suriye Krizi'nin çözümüne yönelik kabul edilen muhtıra ile Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliğini de geliştirmiştir. İdlib üzerine yoğunlaşan muhtıra, hem Türkiye'nin sınır güvenliği hem de Suriye'nin toprak bütünlüğü bakımından önemlidir. Bu nedenle, Soçi Muhtırası ile kabul edilen maddelerin sahada uygulanabilmesi için ortak bir denetim mekanizması kurulmuştur. Bu gelişmeler Türk Rus ilişkilerinin son dönemi açısından oldukça önemlidir.

Astana ve Soçi Süreçleri kapsamında Türkiye ve işbirliğini devam ettirmektedir. Bu bağlamda düzenli olarak diplomatik görüşmeler gerçekleşmektedir. Fakat, 2020 itibari ile tüm dünyayı etkileyen ve birçok şeyin askıya alınmasına

sebeplere olan "Covid 19" salgını Astana Görüşmeleri'nin de yüz yüze yapılmasına engel olmuştur. Garantör ülkeler görüşmeleri Nisan ayında online olarak gerçekleştirmiştir.

Kaynakça

- 3 Ülke Heyeti BM Suriye Özel Temsilcisiyle Buluştu, *Haberturk*, Erişim Adresi <https://www.haberturk.com/suriye-konulu-10-garantorler-toplantisi-soci-de-yapildi-2084368>, (Erişim Tarihi 17.05.2020).
- Annan's Peace Plan for Syria, *Council on Foreign Relations*, Erişim Adresi <https://www.cfr.org/site-api/cfr-wrapper>, (Erişim Tarihi 16.05.2020),
- ARBATOVA, Nadejda (2013). Çok Kutuplu Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri, içinde *Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu İlişkileri*, ed. Haydar Çakmak, Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: Barış Kitap.
- ARI, Tayyar (2017). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Cilt:2*, Bursa: Alfa Akademi Yayınevi.
- ARI, Tayyar (2014). Cenevre II Neyi Değiştirdi?, *Ortadoğu Analiz*, C. 6, S. 1, ss. 56-57, Erişim Adresi <https://www.orsam.org.tr/tr/cenevre-ii-neyi-degistirdi/>, (Erişim Tarihi 18.05.2020).
- ARMAOğLU, Fahir (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ARSLAN, Rengin (2017). İklere sahne olan Astana görüşmeleri başladı, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38714279>, (Erişim Tarihi 18.05.2020).
- TEMİZER, Selen (2018). Astana'da Suriye konulu 11. garantörler toplantısı sona erdi, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astanada-suriye-konulu-11-garantorler-toplantisi-sona-erdi/1324649>, (Erişim Tarihi 17.05.2020),
- TEMİZER, S., YUSUF, M. S., RAİMBEKOVA, A. (2017).Astana'daki Suriye görüşmeleri sona erdi, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astanadaki-suriye-gorusmeleri-sona-erdi/952832>, (Erişim Tarihi 17.05.2020)
- BAHARÇİÇEK, A., AğIR, O. (2020). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Suriye Krizi Bağlamında Değerlendirilmesi, *Analytical Politics*, C. 1, S. 2, ss. 1-19.
- BALCI, Ali (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- (2012). Syria Crisis: Kofi Annan Quits as UN-Arab League Envoy, *BBC News*, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19099676>, (Erişim Tarihi 29.12.2020)
- (2020). Moskova'daki Erdoğan-Putin görüşmesinden kim ne kazandı?, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51762402>, (Erişim Tarihi 29.12.2020)
- (2017).Türkiye, Rusya ve İran, Suriye'de 'çatışmazlık bölgeleri' mutabakatını imzaladı, Erişim Adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39802814>, (Erişim Tarihi 16.12.2020).
- BOLSOVER, G. H. (2018). Birinci Nikola ve Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, çev. Yuluğ Tekin Kurat, C. 23, S. 3-4, ss. 207-37.
- (2014). Cenevre 2 görüşmeleri: Gündem Suriye'de iktidar devri, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140127_suriye_cenevre, (Erişim Tarihi 19.05.2020).
- DEMİR, Ali Faik (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Et kileri, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 139-51.
- (2019). Dünden bugüne Astana görüşmeleri, *TRT Haber*, Erişim Adresi <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html>, (Erişim Tarihi 17.05.2020).
- ERGÜN, O., KURBAN, V. (2020). *Jeopolitik Şekillendirme Türk Rus İlişkileri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- ERŐEN, Emre (2016). Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 153-71.
- GOLKARIAN, Prof Dr Ghadir, "Suriye Krizi Bağlamında Astana Süreci", (17.05.2020), https://www.academia.edu/34930498/SUR%C4%B0YE_KR%C4%B0Z%C4%B0_BA%C4%9ELAMINDA_ASTANA_S%C3%9CREC%C4%B0.

“Group of Friends of the Syrian People: 1st Conference”, *Carnegie Middle East Center*, Erişim Adresi <https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=48418>, (Erişim Tarihi 16.05.2020).

HALE, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik Yayınları.

İşYAR, Ö.G. (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Günümüzde ‘Doğu-Batı Rekabetinin’ Yeni Kırılma Noktası (2009-2013), (içinde) *Rusya’nın Doğu Politikası*. ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi.

İşYAR, Ö.G. (2017). *Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler*. Bursa: Dora Yayınları.

(2019). Joint Statement by Iran, Russia and Turkey on the International Meeting on Syria in the Astana Format (Nur-Sultan, 10-11 December 2019), Erişim Adresi https://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3949043, (Erişim tarihi 17.05.2020),

KOZHANOVA, N. (2019). 13th Round of Astana Process Peace Talks to Be Aug. 1-2 in Nur-Sultan, *The Astana Times*, Erişim Adresi <https://astanatimes.com/2019/07/13th-round-of-astana-process-peace-talks-to-be-aug-1-2-in-nur-sultan/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

KÜÇÜKKELEş, M. (2012). Arap Birliği’nin Suriye Politikası, *SETA Analiz*, S. 51, ss. 1-24, Erişim Adresi http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122111445_setav-arap_birliginin_suriye_politikasi.pdf.

Mİş, N. (2014). Suriye 2012. (içinde) *Ortadoğu Yıllığı 2012*. ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman. İstanbul: Açılım Kitap, ss. 217-53.

İNAT, K. (2020). Moskova Mutabakatı’nın Analizi, *SETA*. Erişim Adresi <https://www.setav.org/moskova-mutabakatinin-analizi/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

NECİYEV, E. (2019). Cenevre’den Soçi’ye ‘Suriye’ Problemine Çözüm Arayışları, *Journal Of History And Future*, C. 5, S. 3, ss. 835-50.

ORAN, B. (2009). *Türk Dış Politikası 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları.

YEşILTAş, M., ASLAN, M., AKDOĞAN, İ., TETİK, Ü., ÖZKIZILCIK, Ö. (2020). *Rapor: Koronavirüsün Gölgesinde Silahlı Çatışma ve Terör | Suriye, Libya, Yemen, PKK ve DEAş*, SETA Yayınları: İstanbul.

SAYIN Abdullah, “Astana Süreci”nde Dönüm Noktası Olarak ‘Moskova Bildirgesi’ Ve Suriye’de Kalıcı Bir Anlaşma İçin Öneriler.Docx”, (17.05.2020), https://www.academia.edu/33425823/Astana_S%C3%BCreci_nde_D%C3%B6n%C3%BCm_Noktas%C4%B1_Olarak_Moskova_Bildirgesi_Ve_Suriye_de_Kal%C4%B1c%C4%B1_Bir_Anla%C5%9Fma_%C4%B0%C3%A7in_%C3%96neriler.docx.

SAYIN, Y. (2019). Arap Baharı ve Tunus’un Yasemin Devrimi’ni Yeniden Anlamak, *International Journal of Politics and Security*, C. 1, S. 2, ss. 104-21.

(2020). Soçi Mutabakatı resmen başladı, *TRT Haber*, Erişim Adresi <https://www.trthaber.com/haber/gundem/soci-mutabakati-resmen-basladi-437175.html>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

(2020). Suriye, 2011’den beri ilk kez Arap Birliği toplantısına katıldı, *Sputnik News*, Erişim Adresi <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201903041037992962-suriye-2011den-beri-ilk-kez-arap-birligi-toplantisina-katildi/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

ELETEK, Ö. (2019). “Suriye Barış Görüşmeleri: 12. Astana Zirvesi, *ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, Erişim Adresi <https://ankasam.org/suriye-baris-gorusmeleri-12-astana-zirvesi/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

(2020). Suriye iç savaşı 9. yılına girdi, AA, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 5. Astana toplantısı başladı”, AA, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-5-astana-toplantisi-basladi/853800>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

“Suriye konulu 6. Astana Toplantısı başladı”, AA, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-6-astana-toplantisi-basladi/909814>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 7. Astana Toplantısı sona erdi, *CNN Türk*, Erişim Adresi <https://www.cnnturk.com/dunya/suriye-konulu-7-astana-toplantisi-sona-erdi>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 8. Astana toplantısında ‘tutuklular için uzlaşma’, *TRT Haber*, Erişim Adresi <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-konulu-8-astana-toplantisinde-tutuklular-icin-uzlasma-344136.html>, (Erişim Tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 9. Astana toplantısı, *Sabah*, Erişim Adresi <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/05/15/suriye-konulu-9-astana-toplantisi>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 9. Astana toplantısı ikili gürüşmelerle başladı, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-9-astana-toplantisi-ikili-gorusemelerle-basladi-1144305>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu 14. Garantörler Toplantısı başlayacak, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-14-garantorler-toplantisi-baslayacak/1668238>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2020). Suriye konulu Astana 3 toplantısı yapıldı, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-astana-3-toplantisi-yapildi-771413>, (Erişim tarihi 22.12.2020).

(2019). Suriye’de Çözüm Arayışları: 13. Astana Görüşmeleri, *ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, Erişim Adresi <https://ankasam.org/suriyede-cozum-arayislari-13-astana-gorusemeleri/>, (Erişim Tarihi 15.12.2020).

(2020). Suriye’de halk ayaklanmalarının fitilini ateşleyen genç AA’ya konuştu, *Youtube*, Erişim Adresi <https://www.youtube.com/watch?v=T4n0TaPVxaU>, (Erişim Tarihi 18.12.2020).

(2020). T.C. Dışişleri Bakanlığı’ndan, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, Erişim Adresi http://www.mfa.gov.tr/no_-89_-astana-sureci-disisleri-bakanlari-toplantisi-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi 17.12.2019).

(2020). T.C. Cumhurbaşkanlığı : ‘Türkiye ve Rusya, Suriye topraklarında ayrılıkçı hiçbir gündeme izin vermeyecektir’, *TCCB*, Erişim Adresi <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112255/-turkiye-ve-rusya-suriye-topraklarinda-ayrilikli-hicbir-gundeme-izn-vermeyecektir>, (Erişim tarihi 02.11.2020).

TOPSAKAL,İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 33-53.

(2020). Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında mutabakat muhtırası imzalandı, *AA*, Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-rusya-federasyonu-arasinda-mutabakat-muhtirasi-imzalandi/1622980>, (Erişim Tarihi).

(2020). Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı?, *BBC News Türkçe*, Erişim Adresi https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu, (Erişim Tarihi 14.11.2020).

(2012). UN Votes to Extend ‘final’ Syria Mission by 30 Days, *France 24*, Erişim Adresi <https://www.france24.com/en/20120720-un-votes-extend-final-syria-observer-mission-30-days-security-council-unsmis>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

(2020). United Nations Supervision Mission in Syria (UNSMIS), Erişim Adresi <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unsmis/>, (Erişim Tarihi 29.12.2020).

YEŞİLTAŞ, M., PİRİNÇÇİ, F.. *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye’nin Büyük Stratejisi*. İstanbul: SETA Kitapları.

YILMAZ, S. (2018)., *Türkiye Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

YILMAZ, S. (2019). *2018 Yılında Türkiye Rusya İlişkilerinde Ne Oldu?*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

YILMAZ, S. (2020).*Rusya’nın Suriye Politikası*. Ankara: İlbilge Yayıncılık.

YILMAZ, S. (2020). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Astana ve Soçi Görüşmeleri İle Suriye Anayasası, (içinde) *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Astana ve Soçi Görüşmeleri İle Suriye Anayasası*, https://www.academia.edu/38097883/T%C3%BCrkiye-Rusya_%C4%B0l%C5%9Fkilerinde_Astana_ve_So%C3%A7i_G%C3%B6r%C3%BCmleri_ile_Suriye_Anayasası C4%B1.